

Stručni rad

UDK 821.163.4.09-31

Sofija KALEZIĆ (Podgorica)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

pgstudio@t-com.me

GRDAČKA AUTOBIOGRAFIJA BORISLAVA JOVANOVIĆA

Ne, nije Gradac moja grobnica.

*On je samo moj vječiti tekst
sa zemnim obilježjem u njemu.*

Borislav Jovanović

(Borislav Jovanović: *Grdačka autobiografija*, Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, Cetinje, 2019)

I ove godine, kao i većine prethodnih, Borislav Jovanović je čitateljsku publiku obradovao romanom esejističko-dokumentarnog i filozofskog karaktera – *Grdačka autobiografija (Knjiga koja je tražila samu sebe)*. Jovanović (1941, Danilovgrad) je jedno od najupadljivijih i najkvalitetnijih imena savremene književnokritičke crnogorske misli. On je veoma raznovrstan i plodan stvaralac, čiji bogati kreativni razvojni luk predstavljaju romani i zbirke poezije, književna kritika, publicistika i knjige za djecu. Tokom 1990-ih i kasnije kao kolumnista dnevnog lista *Pobjeda* i *Crnogorskog književnog lista* je afirmisao plejadu mlađih crnogorskih pisaca. Smatra se najznačajnijim tumačem savremenih tokova crnogorske literature, a njegova zbirka eseja *Crnogorski književni urbanitet* predstavlja najviše citirani književno-kritički pogled na crnogorsku modernu književnost.

Jovanović se bavi i temama iz crnogorske kulturne istorije. Njegovi radovi o toj problematici su objedinjeni u knjigama *Libroskopija*, 2002. i *Crnogorski književni urbanitet*, 2005. godine. Dobitnik je *Ratkovićeve nagrade*, najvećeg crnogorskog priznanja iz oblasti poezije za zbirku pjesama *Kenotaf* (2006). Objavio je zbirke poezije *Starac i zvijezde* (1979), *Staze* (1983), *Amputacije* (2001), *Okivanje Thanatosa* (2005) i *Vidimo se u poeziji* (2015). Dugogodišnji je profesionalni novinar, a za rad u toj oblasti dobio je nagradu „Boško Pušonjić“ 1989. godine.

Ostvarenja iz njegovog bogatog književnokritičkog opusa nose nazive: *Libroskopija: Prikazi iz savremene crnogorske književnosti i istoriografije* (2002), *Crnogorski književni urbanitet: Nacionalna literatura na prelazu Milenija* (2005), *Nova crnogorska književnost* (zbornik), *Biblion: Crnogorska poezija devedesetih* (2006), *Svemoderna Montenegrina – od tradicionalizma do postmodernizma* (2010), *Estetska izvedenica crnogorske književnosti* (2016) i *Zamak Mišela de Montenja – Estetsko biće književnog djela* (2017). Objavio je izbor iz poezije Radovana Zogovića povodom stogodišnjice rođenja ovog pjesnika *Spornik* (2009).

Autor je šest zbirki pjesama za djecu: *Dva sunca* (1981), *Staze* (1983), *Kad vam kažem* (1987), *Tata ti si fantastičan* (1996), *Rječnik djetinjstva* (1995), *Priče sa sedmog sprata* (2002) i *Ja, trotinet i internet*, za koju je od Udruženja crnogorskih pisaca za djecu i mlade dobio nagradu za najbolju knjigu u Crnoj Gori (2014). Dobitnik je nagrade Crnogorskog društva za ukupan doprinos crnogorskoj književnosti za najmlađe. Ostvarenja namijenjena deci najčešće je publikovao u listovima i časopisima *Pobjeda* (podlistak *Pobjeda za najmlađe*), *Osmijeh* i *Kolo*. Živi u Mojkovcu.

Već u početnoj zbirci poezije, ovaj autor je ispoljio kreativnu inicijativu da o djetinjstvu pjeva na nov i originalan način. On napušta uobičajenu perspektivu odrasle osobe koja o ovoj kompleksnoj temi pjeva sa distance, nastojeći da svoj autorski subjekt „oboji“ viđenjem percepcije i osjećajnosti svijeta mališana.

Iz naslova Jovanovićevih romana *Mala Moskva* (1998), *Bijeli gavran – Roman o Imaginarnoj Biblioteci u nekoliko čitanja ili Dnevnik Đurđa Crnojevića* (2011), *Platonov plač* (2011), *Homerov arhipelag* (2013), *Laureta – Roman o piscu i časnoj sestri* (2015), mogu se naslutiti autorova osnovna inspirativna vrela i stvaralački podsticaji. Tematsko-motivski spektar njegovih romana je veoma razuđen i kreće se od okrenutosti starini i promišljanja doba starostavnih, do traganja za nacionalnim identitetom.

U uvodnom dijelu romana *Gradačka autobiografija* nazvanom (*Ne*) *predviđeni predgovor – Dolazak i odlazak rukopisa*, autor nas obavještava da je pisanje rukopisa pod radnim nazivom *Gradac 2004* počeo prije 14 godina. Istovremeno se upoznajemo sa potencijalnim naslovima ove knjige – *Gradački autograf*, *Zlatarev krš*, *Dunja za biblioteku*, *U cik cikova*, *Kameni znak*, *U lavirintu kamenika*, *Na pragu vječnog praga*, *Ahilovo ostrvo* i ostalim.

Od početnih poglavlja *U cik jedne opsesije*, *Vodeni i vatreni potop*, *Veliki kameni krevet*, *Oktobarska viđenja*, *Starac Zosima*, *Jedini susretnici i svjedoci* sve do posljednjih *Knjiga*, *Aporija vječnog povratka*, *U cik i lik Crne Gore* i *Ahilovo ostrvo*, autor nam priča vlastitu multipliciranu i višežanrovski orijentisanu životnu isповijest, obogaćenu raznovrsnim meditativno intoniranim elementima:

„Čovjek uvijek pomisli, pogotovo kad piše knjigu, da je zavičaj iznad njega i da će se u njega pretvoriti. Da je hologramsko izdanje ili će biti. Da je tamo stalni učesnik okruglog stola smrti i okruglog stola vremena, odakle može slobodno ustati i napraviti željenu pauzu u formi izabrane šetnje. Da je njegova geografska lokacija samo čudnovati ožiljak oko koga se stvaraju nezaustavljivi koncentrični krugovi. Od nepreglednog je, tamo neđe dalekog, nevidljivog, brodovlja. Od pijedestala snova do promicanja svih istorijskih narativa. Od ranog magnetizma nebesa do zidina i tvrđava povijesnog koda. Bliskost s dubinama vjekova i opsjednutost svijetlom i pomrčinom“.¹

Ovaj romaneskni tekst, čije nas stranice povremeno podsjećaju na pjesmu u prozi, obiluje cijelim spektrom autorskih refleksija i asocijacija. Polazeći od krajnje modernih shvatanja o funkcionisanju literature, Jovanović u još jednoj varijanti ponavlja tezu o nerealnosti potpune autorske samoniklosti, te oslanjanja na literarnu i kulturnu tradiciju u okviru koje je ponikao. Pojedine stavove on formira na cijeloj orijentaciji u nauci o književnosti – *poetici tradicije*, ali i poetici individualnog autorskog izraza i kreativnog stava. Svako novo djelo, u ovom kontekstu *Gradačka autobiografija* – zapravo je ponovni pretres pišćevog odnosa prema tradiciji, zavičaju, postojbini, utočištu i smislu života.

„*Gradačka autobiografija – Knjiga koja je tražila samu sebe* Borislava Jovanovića je roman koji zauzima posebno mjesto u crnogorskoj književnosti“, Dragana Kršenković-Brković ističe u pogovoru ovom romanu pod nazivom *Pisac i njegov zavičaj – mitsko i lično ogledalo*. „Nastojeći da svoj autopoeitički univerzum oživi što izvornije i trudeći se da stvori književni okvir u kome bi „unutrašnji teleskop“ okrenuo ka svemu proživljenom: ka mjesecinama koje se „još vrzmaju“ po njegovom djetinjstvu, guvna na kome se i „danas nalaze ostaci smokve mrkinje“, pijedestalima snova ili Gračanima kojih odavno nema, Jovanović je ispisao knjigu osobite poetike... *Gradačka autobiografija* je jedinstveni dnevnik života i smrti. Knjiga o prolaznosti, ali i zapis o utiskivanju vječnosti u crnogorska kameništa, suvomeđe, napuštena kućišta, u stara i samonikla stabla murvi, nara i smokve, u prastari usamljeni hrast kraj kuće, u gradačke vidikovce, u snežno bijele „a kao vuna tople“ oblake, u zvijezde i nadgrobne spomenike na seoskom groblju, u toplinu majčinog dodira ili u čvrstinu očevog pogleda, u odjek priča i legendi ispričanih kraj ognjišta“.²

¹ Borislav Jovanović: *Gradačka autobiografija* (poglavlje: *Dolazak i odlazak rukopisa*), Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, Cetinje, 2019, str. 11–12.

² Dragana Kršenković-Brković: *Pisac i njegov zavičaj – mitsko i lično ogledalo*, pogovor romanu Borislava Jovanovića *Gradačka autobiografija*, Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, Cetinje, 2019, str. 202–203.

Autor nam pruža sliku Gradca i Garača, zvonika Crkve Svete Bogorodice na Pečinama, Lednika, Zgrada, Slapa Zete, Zagorka, Kujave, Žurima i ostalih lokaliteta u Bjelopavličkoj ravnici. Kamene kuće, međe, njive, livade, dračišta, puteljci, osnovna škola u Mosorima – sve je to ostalo duboko u njemu. Upadljivo je da Jovanović na stranicama ovog romana eksponira različite vrste kreativne energije i mišljenja (logičkog, analognog, intuitivnog) otvarajući sliku moderne proze, poniklu iz tako osmišljenog „pjevanja i mišljenja“. *Gradačka autobiografija* se može tretirati i kao tzv. *bildungsroman* jer pripovijeda o sazrijevanju i duhovnoj metamorfozi glavnog junaka, bilo da je ona odigrana u realnom svijetu ili prostorima njegove imaginacije. Predmetnost ovog ostvarenja nadograđena je motivima tišine i samoće, koji se u različitim varijetetima prepliću kroz unutrašnju strukturu djela.

Posebno je zanimljivo autopoetičko poglavlje pod imenom *Knjiga*, u kojem autor piše kako su knjige uticale na njega, a kako je on udahnuvao dio sebe onima koje su mnogo kasnije nastajale iz njegovog pera: „Čitao sam knjige ispod jasenja na Kokorovini, na okrajcima te velike livade sa kojom počinje Brijestovo. Tamo sam jedne jeseni pune jake otave čitao Mihaila Lalića. I bio vjerovatno neđe sa Ladom Tajovićem. Porazgovarali bi i u maglama i u svitanjima, pamtiti ljepotu Vidre. Tražili je po djelićima travnate ravnine u okolnoj grabovoj i jasenovoj šumi. Knjige koje su mi Univerzum pretvorile u još jedan. Na mjestu gdje je bilo ognjište Gornje kuće, u još očuvanim zidinama, čitao sam dosta knjiga. Među njima *Braču Karamazove* i Kamijevog *Stranca*“.³ Autorove diskusije o literaturi kao smislu i jednom od osnovnih principa života, njegove „odbrane“ estetskih teorija u momentima inspiracije i stvaranja, takođe čine značajan segment pri razumijevanju kako ovog romana, tako i ličnosti njegovog tvorca.

Motiv Crne Gore i autorov odnos prema postojbini predstavlja prološku i epilošku granicu *Gradačke autobiografije*. Jovanović smatra da je zavičaj poetska država, hodočašće i otkrovenje, kompletiranje usamljenosti, očni vid koji se pretvara u božji. Zavičaj je apsorbirao njega, ali i on zavičaj, pa je i završetak ovog romana izveden u nadahnutom i poetičnom stilu, kao i njegov sadržaj: „Svaki rukopis je gubilište koje nas vraća nečemu što je ljepše od izgubljenog. *Traženja i nalaženja* su kao Sedam Vlašića na neuništivoj ponoćnoj mjesecini iznad mog Zlatarevog i Spasojevog krša. Mojih neprestano nepomirljivih dvojnika. To se tamo, uvijek iznova – post festum – dešava moj Svjetski brevijarijum. Baštinim, zapravo, sebe – jedino što mi je preostalo – kao što višestoljetna maslina baštini svoje plodove“.⁴

³ Borislav Jovanović: *Gradačka autobiografija* (poglavlje: *Knjiga*), Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, Cetinje, 2019, str. 158.

⁴ Borislav Jovanović: *Gradačka autobiografija* (poglavlje: *Ahilovo ostrvrvo*), Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, Cetinje, 2019, str. 189.

Ako impresiju o Jovanovićevom romanu završimo maksimumom da je jezik duša naroda, ali i književnika, konstatovaćemo da su odlike koje karakterišu njegov način književnog izražavanja u ovom djelu slične onima koje je ispoljio u svojim prethodnim kako proznim, tako i poetskim i kritičkim ostvarenjima. To je jezik bogat, sočan, asocijativan, koji zahtijeva unaprijed pripremljenog čitaoca, sa – kako se u *Teoriji recepcije* kaže – odgovarajućim *horizontom očekivanja*, čitalačkom i kreativnom nadgradnjom.

Ono što predstavlja konstantu i lajtmotiv u ovom romanu je prelivanje *života u poetiku i poetike u život*. Jovanović piše roman o zavičaju, ali to je u isto vrijeme – roman o piscu i njegovim sećanjima, impresijama, duhovnim i kreativnim preokupacijama. Čovjek i pisac su dva autobiografska ovaploćenja jednog istog lica i lika. Autor svog stvarnosno-fiktivnog junaka uvodi u središte književnog svijeta, u kojem sadržaji putuju između najudaljenijih tačaka u vremenu i prostoru – pišćevom duševnom i duhovnom Univerzumu.